

Розвивальне середовище для дітей раннього віку

Розвивальне предметне середовище — це сукупність умов, які забезпечують різнобічний розвиток дітей: це система матеріальних об'єктів їхньої діяльності. Створення в дошкільному закладі повноцінного розвивального предметно-ігрового середовища та забезпечення відповідної позиції вихователя в організації діяльності дітей — провідний засіб реалізації завдань сучасного реформування освіти. **Адже правильно організоване розвивальне середовище сприяє соціалізації дитини, впливає на всі аспекти її розвитку.**

Організація розвивального середовища для дітей раннього віку має свою специфіку, зумовлену насамперед особливостями психології та фізіології малюків. Як відомо, вони непосидючі, швидко переключаються з одного виду діяльності на інший, у них переважає "схоплювальне" сприйняття (тобто малюки поспішають "ухопити" якомога більше інформації) Вони надзвичайно спостережливі, чутливі та сприйнятливі, в них яскраво виражена потреба в русі, а пізніше — в активних діях, що спостерігається вже на першому році життя. На п'ятому місяці життя малюк починає діяти з предметами. Потреба в таких діях різко зростає на другому році життя, коли дитина починає ходити і навчається виконувати складніші дії з предметами.

Дворічні діти охоплені бажанням діяти. Дитина розглядає і обмацує всі предмети, що потрапляють їй до рук, розбирає їх на частини, робить спробу скласти з окремих частин щось нове, розв'язати нескладні практичні завдання.

У цей період активність дитини має яскраво виражений орієнтувально-дослідницький характер, тобто мотивується бажанням дізнатися: що це таке? Малюк виділяє в предметах нові якості й устанавлює між ними нові зв'язки.

У дітей першого-другого років життя ігровий задум ще нестійкий, їх цікавить процес дії, а не її результат, тож, наслідуючи дії дорослого, вони виконують їх узагальнено. А вже через рік дії дитини набувають певної усвідомленості: трирічний малюк не просто ставить кубик на кубик — він будує башту. Поступово контакти дитини з предметами ускладнюються, вона намагається повторювати свої самостійні дії.

Зважаючи на всі особливості дітей раннього віку, можна визначити **вимоги** до організації для них розвивального середовища.

В основі чинних програм ("Дитина", "Малюк" та ін.) лежить принцип комплексного підходу та вільного центрування, запропоновані відомим психологом В.А. Петровським. Передбачається створення в дошкільному закладі — як у груповій кімнаті, так і на майданчику — функціональних куточків (центрів, зон), в яких розміщені матеріали для стимуляції розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб, інтересів і здібностей. Обладнання має бути розраховане насамперед на практичну діяльність дитини, пов'язану з її побутом, щоб поступове готувати малюка до життя, а також сприяти його фізичному та психічному розвитку.

Для створення такого середовища вихователі мають знати функціональні можливості ігрового матеріалу, вміти формувати ігротеку групи, розподіляти її на куточки (центри, зони). Варто також подбати про відповідність іграшок віковій дітей, характеру їхньої діяльності, про правильне комплектування ігрових наборів.

Основні вимоги до обладнання ігрових куточків (центрів, зон):

- Усі іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднуються за функціональними ознаками відповідно до різних видів предметно-ігрової діяльності дітей (сюжетно-відображувальної, будівельної, рухової тощо).
- Більшість дидактичних матеріалів, іграшок та картинок мають бути поліфункціональними, тобто використовуватися по-різному, залежно від мети діяльності.
- Усі іграшки, незалежно від їхньої класифікаційної приналежності, групуються так, щоб вони відповідали за розмірами одна одній, зростові дітей і стаціонарному предметному оточенню, в якому малята зазвичай граються.
- Середовище має містити як відомі дитині компоненти, так і нові, незнайомі, які забезпечують її пізнавальний розвиток. Поповнюючи обладнання в куточку, вихователь має дотримуватися принципу поступового ускладнення, тобто вносити в групу нові іграшки згідно з вимогами програми та тими знаннями, яких діти набувають на заняттях. Кожну нову іграшку слід обов'язково обіграти, зробити дітям сюрприз.
- Рівень інформативності середовища досягається урізноманітненням тематики (від *приготування їжі* для ляльки до її лікування тощо),
- Предметно-ігрове середовище має бути динамічним і мобільним, щоб діти вчилися активно ним користуватися, а також щоб забезпечувати свободу дій. Усе обладнання має постійно поновлюватися, видозмінюватися і легко переноситися з одного центру в інший.

Одна з основних **умов** створення в дошкільних навчальних закладах будь-якого типу розвивального довкілля для дітей раннього віку є **опора на особистісно орієнтовану модель взаємодії між педагогом і дітьми**. Це означає, що:

- пріоритетною метою виховання є формування гармонійної і всебічно розвиненої особистості;
- завдання педагога полягає у забезпеченні інтересів дитини у задоволенні її природних нахилів і потреб;
- дорослий у своїй педагогічній діяльності керується положенням: "Не поруч, не над, а разом".

Для реалізації цієї моделі у середовищі, що оточує малюків, слід створити умови для повноцінного інтелектуального, морального та естетичного розвитку особистості, її гуманізації.

Предметно-ігрове середовище, в якому діє дитина переддошкільного віку, має бути для неї невичерпним, інформативним, здатним задовольняти потреби в новизні. Основою розвитку дитини є практичні цілеспрямовані дії, ігрова діяльність, під час яких малюк сприймає предмети і явища навколишньої дійсності, усвідомлює зв'язки між ними. Тобто: **середовище має бути джерелом збагачення дитячої діяльності**.

Визначимо **основні принципи** облаштування розвивального довкілля для дітей раннього віку в дошкільних навчальних закладах:

- принцип взаємодії;
- принцип активності, самостійності й творчості;
- принцип динамічності;
- принцип вільного центрування;
- принцип емоційного комфорту;
- принцип естетичності в добиранні матеріалів та атрибутів;
- принцип зв'язку з реальним життям;
- принцип урахування вікових особливостей дітей.

Принцип взаємодії означає, що провідною умовою впровадження особистісно орієнтованої моделі взаємодії дорослого з дітьми є встановлення між ними позитивних стосунків. Для реалізації цього принципу важливо, по-перше, створити в групі дітей доброзичливу психологічну атмосферу (партнерське спілкування між педагогом і дітьми); по-друге, обладнати групові кімнати меблями різної висоти, щоб і вихователь, і дитина мали можливість наблизитися до позицій одне одного.

Принцип активності, самостійності й творчості полягає в тому, що діти, діючи в організованому предметно-ігровому середовищі, мають змогу розвивати власні інтереси, певні риси характеру, емоції та почуття. Під час практичної діяльності малюки вправляються у виконанні завдань різного ступеня складності, вчаться досягати бажаного результату, проявляючи наполегливість, ініціативність, вносять елементи новизни. Таким чином, діти активно пізнають навколишню дійсність, у них розвиваються інтелектуальні, волевові та емоційні здібності.

Принцип динамічності полягає в тому, що предметне довкілля, яке оточує дитину, змінюється залежно від її віку, індивідуальних особливостей, пори року, тем, які вивчаються. Так, трирічні діти спроможні самостійно вносити зміни в куточки розвивального середовища. Вони приносять з дому цікаві речі, альбоми, вироби, виготовлені батьками, щоб доповнити й збагатити інтер'єр групової кімнати дитячого садка. Завдання ж вихователя — зберегти цілісність розвивального середовища, не перевантажувати дітей зайвою кількістю іграшок та атрибутів, сприяти раціональному їх використанню.

Принцип вільного центрування передбачає створення певних куточків залежно від програми навчання і виховання дітей. Це дає їм змогу займатися одночасно різними видами діяльності за власними бажаннями та інтересами (розглядати ілюстрації, гратися, виконувати вправи тощо), не заважаючи одне одному. Вони також мають змогу за власним вибором переходити від одного центру діяльності до іншого, від спокійних занять до активних.

Принцип емоційного комфорту передбачає створення в групі домашнього затишку — атмосфери, в якій дитина відчувається психологічно врівноважено. Це досягається оформленням предметно-ігрового середовища репродукціями картин, живими та штучними квітами, ікебанами, настінними керамічними тарілками, декоративними виробами тощо.

Принцип естетичності полягає у правильному доборі обладнання за кольором, формою, розмірами та в оптимальному розміщенні предметів у предметно-ігровому середовищі. Це сприятиме формуванню в дітей художнього смаку, естетичних почуттів.

Принцип зв'язку з реальним життям передбачає відповідність розвивального предметного середовища сучасним вимогам, тобто соціокультурним особливостям суспільства, в якому діти живуть. Йдеться про забезпечення середовища сучасною технікою (її іграшковими аналогами), сучасними художніми засобами; про врахування належності дітей до певного етносу, культури і побуту рідного народу. Саме тому предметно-ігрове середовище в дошкільних навчальних закладах різних регіонів має свою специфіку,

Принцип урахування вікових особливостей дітей полягає в тому, що добирання матеріалів і розміщення їх у куточках розвивального середовища здійснюється залежно від віку вихованців, Дії з іграшками — перші практичні дії малюка, вони задовольняють і стимулюють його потреби у рухах, у роботі аналізаторів. Але організм дитини розвивається поступово, тож і її іграшки мають "розвиватися" так само поступово.

Іграшки, які входять у життя малюка на першому-другому місяцях життя, мають сприяти насамперед розвитку зору та слуху. Це можуть бути яскравий великий легкий м'яч або повітряна куля, які підвішуються над ліжком дитини на відстані 50 см від очей.

Коли маляті виповниться два-два з половиною місяця, йому пропонують великі персоніфіковані (ляльки, ведмедики) та сюжетні іграшки, які розміщують біля ліжка чи манежу; звукові іграшки: брязкальця, дзвіночки, ляльки-неваляйки: дрібні іграшки, які можна схопити рукою.

Починаючи з п'яти-шести місяців, дітям дають іграшки, виготовлені з різних матеріалів: пластмаси, гуми, дерева (м'ячики різних розмірів, ляльки, фігурки тварин з чітко вираженою тілобудовою). Усі іграшки мають бути зручними для утримання в руці дитини.

Із семи-восьми місяців малюкам пропонують іграшки і предмети для вкладання, відмінні за кольорами, розмірами і матеріалами, сюжетні і транспортні іграшки (каталки, машинки тощо).

Восьми-дев'ятимісячним малюкам можна давати іграшки, які сприяють оволодінню способами зіставлення дій (закриванням, нанизуванням).

А вже наприкінці першого року життя малюк здатний засвоїти предметні дії, складаючи пірамідки, вчиться виконувати дії, спрямовані на інший предмет.

Починаючи з другого року життя, дітям пропонуються усі види іграшок: образні, транспортні, заводні, музичні, дидактичні, іграшки-меблі, фігурки тварин, будівельні набори, іграшки спортивного характеру.

Одна з основних вимог до іграшки для дітей раннього віку — її безпечність для здоров'я малят. Тому, купуючи іграшку, слід насамперед дізнатися, чи є в неї сертифікат якості. Якщо такого сертифікату немає, немає й гарантії, що іграшка відповідає санітарно-гігієнічним нормам, установленим Міністерством охорони здоров'я України, а саме: що вона зроблена з матеріалів, нешкідливих для здоров'я малюків (тобто таких, що не викликають алергію та не спричиняють отруєння в разі потрапляння до рота), не ламка, не містить дрібних деталей, які можна легко від'єднати, та гострих виступів, якими малюк може себе поранити (до речі, зовнішні ознаки безпечності іграшки можна перевірити й самому).

Облаштування розвивального середовища для дітей раннього віку в дошкільному закладі має починатися з роздягальні. Щоб зробити її затишною і привабливою, шафи, в яких зберігаються речі малюків, можна пофарбувати в різні кольори, а зверху на них розмістити великі яскраві іграшки, які привертатимуть увагу малюків. На стінах роздягальні радимо повісити ілюстрації або картини із зображенням пір року чи панно на теми дитячих казок.

Групову кімнату рекомендуємо прикрасити квітами, поставити тут акваріум з рибками, клітку з пташками. Усі значущі для дітей фрагменти інтер'єру мають розміщуватися на рівні зросту малят, щоб вони могли їх краще роздивитися і їм було легше діставати все, що може знадобитися для виконання тих чи інших дій. Бажано, щоб над столом у груповій кімнаті висів каскад різноколірних фігурок — це приваблюватиме дітей і сприятиме зосередженню їхньої уваги.

Матеріали, які створюють предметне середовище, мають зберігатися на полицях або в шафах, до яких дитина матиме вільний доступ.

У таблиці подано перелік усіх необхідних матеріалів предметного середовища з описом їхнього розвивального впливу на дітей.

Розвивальне середовище для дітей раннього віку — це динамічний і змінний простір, який забезпечує рухові і пізнавальні потреби кожного вихованця. Вдало організоване, воно дає можливість:

- здійснювати виховання й навчання, орієнтуючись на кожну конкретну особистість;
- об'єднувати дітей у групи за здібностями та можливостями;
- заохочувати дітей до різних видів діяльності з використанням різноманітних матеріалів, що сприяє швидшому пізнанню малятами навколишнього світу.

Характеристика розвивального середовища для дітей раннього віку (другого-третього років життя)

Куточки (центри, зони) діяльності	Обладнання	Вплив на розвиток
Сюжетних ігор	Ляльки (по одній ляльці на 2 дітей), ляльковий одяг, м'які іграшки, іграшковий посуд, кухонне знаряддя, іграшкові меблі, іграшкові предмети побуту, технічні іграшки, набори різних видів іграшок	Діти відтворюють реальність в іграх: „Кухня”, „Житлова кімната”, „Побутова кімната”, „Перукарня”, „Лікарня”. У малят розвиваються навички пізнавальної діяльності. Вони вчаться встановлювати взаємозв'язки, розуміти навколишнє середовище, використовувати іграшки й матеріали у різний спосіб.
Будівельних ігор	Будівельний матеріал великого (порожністі кубики, циліндри, довгі	Діти пізнають розмаїття довілля. У них розвивається мислення, здатність до зосередження уваги;

	дошки, півкола, трикутники), середнього й малого розмірів, транспорт, гумові й пластмасові фігурки людей і тварин, ляльки.	формується вміння планувати свою діяльність, діяти конструктивно, досягати конкретного результату. Це сприяє активній пошуковій діяльності, розвитку пізнавальних інтересів, творчості.
Вбирання	Дзеркало (за зростом дитини), елементи костюмів та аксесуари (стрічки, намисто, сумочки, кошики тощо).	Малюки пізнають явища навколишньої дійсності. У них розвиваються уява, фантазія, образне мислення.
Рухової активності	Каталки, візочки, коляски, великогабаритні машини; керма, обручі, прапорці, вертушки, м'ячі, кульки і лотки, ребриста дошка, візок без дна, кубики, скакалки, шнури, різноколірні кеглі, надувні іграшки, переносна драбинка-гірка тощо.	Задовольняється рухова активність дітей, що супроводжується позитивними емоціями. Забезпечується своєчасний і повноцінний фізичний розвиток малят.
Дидактичних ігор	Башточки (одноколірні та різноколірні), втулки, барильця, мотрійки, пірамідки, ігри: „Кулькокид”, „Прокоти кульку”, „Доміно”, „Лото”, шнурівки, застібки, пластикові баночки з різним наповненням тощо.	Дитина вчиться діяти з предметами, порівнювати, з'єднувати, розкласти предмети за певними кваліфікаційними ознаками. Здійснюються завдання сенсорного виховання. У дітей формуються й закріплюються вміння розрізняти предмети за кольорами, розмірами, формами.
Ігор з піском і водою	Іграшки, що плавають, сачки, дрібні іграшки, палички, формочки, совочки, пластмасові печатки, сита, відерця, силуетні фігурки людей, тварин, казкових персонажів.	Розвиваються уявлення дітей про навколишній світ, дрібна моторика пальців рук. Діти вчать творити, аналітично мислити, спілкуватися з однолітками.
Книжок (для дітей третього року життя)	Книжки картонні та з тканини, старі настінні календарі, листівки, проспекти, картинки.	Розвиваються мислення, пам'ять, емоційне сприйняття (в процесі читання текстів та розглядання картинок можна викликати в дітей співчуття до певних персонажів).

<p>Образотворчої діяльності (для дітей третього року життя)</p>	<p>Олівці, папір, гуашеві фарби, губки, дощечки, глина, серветки, колажі, допоміжні матеріали.</p>	<p>Розвиваються тактильні відчуття, гнучкість кистей рук і пальців. Формуються уява, допитливість, бажання експериментувати. Розвиваються чутливість, ініціативність і творчість, інтелектуальні здібності.</p>
<p>Майданчик для ігор на свіжому повітрі</p>	<p>Колода для перешкод, дошки різної ширини і довжини, похилі площини, смуга перешкод, „тихий” куточок, пісочниці, лопатки, будівельний, природний матеріал, транспортні засоби.</p>	<p>Здійснюється всебічний розвиток (розумовий, фізичний, естетичний тощо); діти пізнають навколишню дійсність, зв'язки і взаємодію між об'єктами та явищами, аналізують їх. Розвивають допитливість, спостережливість, рухова активність.</p>